

INNOVATIVE WORLD
Ilmiy tadqiqotlar markazi

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

2026

+998335668868

www.innoworld.net

Google Scholar

zenodo

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

2026

3-JILD 1-SON

YANGI RENESSANS

RESPUBLIKA ILMIY JURNALI

TO'PLAMI

3 - JILD, 1 - SON

2026

www.innoworld.net

O'ZBEKISTON-2026

Diqqat va xotira darajasini aniqlash mezonlari va diagnostik usullari**Norbekova Sitara**

Samarqand davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqat va xotira jarayonlarining rivojlanganlik darajasini aniqlash, ularni baholash mezonlari hamda diagnostik usullarini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslashga bag'ishlangan. Tadqiqot jarayonida diqqat va xotiraning nazariy asoslari tahlil qilinib, ularning o'quv faoliyatidagi o'rni va ahamiyati yoritib berildi.

Kalit so'zlar. Boshlang'ich ta'lim, diqqat, xotira, diqqat turlari, xotira turlari, diagnostik usullar, psixik jarayonlar, pedagogik diagnostika, o'quv faoliyati, kognitiv rivojlanish

Diqqat darajasini aniqlashning nazariy-mezoniy asoslari. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv faoliyati samaradorligi ko'p jihatdan diqqat jarayonining rivojlanganlik darajasiga bog'liq. Diqqat psixik jarayon sifatida o'quvchining idrok, xotira va tafakkur faoliyatini faollashtiruvchi omil hisoblanadi. Shu sababli dissertatsiya tadqiqotlarida diqqat darajasini aniqlash aniq mezonlar asosida amalga oshirilishi lozim.

Ilmiy-pedagogik manbalarga tayanilgan holda diqqat darajasini aniqlashda quyidagi asosiy mezonlar belgilandi:

Birinchi mezon — diqqatning jamlanganligi bo'lib, u o'quvchining muayyan o'quv topshirig'iga ma'lum vaqt davomida uzluksiz e'tibor qaratib ishlay olish qobiliyatini ifodalaydi. Jamlangan diqqat o'quvchining topshiriqni shoshilmasdan, xatolarsiz bajarishida namoyon bo'ladi.

Ikkinchi mezon — diqqatning barqarorligi, ya'ni o'quvchining diqqatini dars davomida saqlab turish darajasi. Ushbu mezon dars jarayonida chalg'ish holatlarining kamligi yoki ko'pligi orqali aniqlanadi.

Uchinchi mezon — diqqatning ko'chuvchanligi bo'lib, o'quvchining bir faoliyat turidan ikkinchisiga tez va ongli o'ta olish qobiliyatini tavsiflaydi. Bu xususiyat ayniqsa integratsiyalashgan darslarda muhim ahamiyat kasb etadi.

To'rtinchi mezon — diqqat hajmi, ya'ni bir vaqtning o'zida qamrab olinadigan obyektlar miqdori bilan belgilanadi. Diqqat hajmi keng bo'lgan o'quvchilar murakkab topshiriqlarni tezroq anglay oladi.

Beshinchi mezon — diqqatning taqsimlanishi bo'lib, o'quvchining bir vaqtning o'zida bir nechta faoliyatni bajarish qobiliyatini aks ettiradi. Masalan, 2-sinfda o'tkazilgan ona tili darsida o'quvchilarga matnni o'qish va shu bilan bir vaqtda undagi undosh harflarni belgilash topshirig'i berildi. Ushbu topshiriq orqali diqqatning jamlanganligi va taqsimlanishi baholandi. Natijada ayrim o'quvchilar matnni to'liq o'qiy olgan holda belgilarni aniq ajrata oldi, bu esa ularning diqqat darajasi yuqori ekanligini ko'rsatdi. Shunday qilib, diqqat darajasini aniqlash mezonlari boshlang'ich sinf o'quvchilarining individual psixologik xususiyatlarini aniqlash va ta'lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish imkonini beradi.

Diqqat darajasini aniqlashning diagnostik usullari va amaliy qo'llanilishi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqat darajasini aniqlash tadqiqotning muhim empirik bosqichini tashkil etadi. Diagnostik usullar tanlanayotganda ularning yosh xususiyatlariga mosligi, natijalarning ishonchliligi va qayta tekshirish imkoniyati e'tiborga olindi. Tadqiqot jarayonida diqqat darajasini aniqlash uchun bir-birini to'ldiruvchi psixologik-pedagogik metodlardan kompleks tarzda foydalanildi.

Tadqiqotda qo'llanilgan asosiy diagnostik usullardan biri Shulte jadvallari hisoblanadi. Ushbu metod diqqatning barqarorligi va ko'chuvchanligini aniqlashga xizmat qiladi. O'quvchilarga tartibsiz joylashtirilgan sonlarni ketma-ket topish vazifasi beriladi va topshiriqni bajarish vaqti qayd etiladi. Natijalar asosida diqqat darajasining past, o'rtacha va yuqori ko'rsatkichlari belgilandi.

Keyingi samarali metod — Burdon–Anfimov testi bo'lib, u diqqatning jamlanganligi, aniqligi va ish unumdorligini baholash imkonini beradi. Test davomida o'quvchilar ma'lum belgilarni ajratib ko'rsatishlari talab etildi. Topshiriqni bajarish jarayonida yo'l qo'yilgan xatolar va bajarish tezligi diqqat darajasini aniqlash mezon sifatida qabul qilindi. Shuningdek, tadqiqotda "Belgilarni topish" metodi qo'llanildi. Ushbu metod orqali diqqatning taqsimlanishi va chalg'uvchanlik darajasi aniqlanadi. O'quvchilar bir vaqtning o'zida matnni kuzatish va berilgan belgilarni ajratish vazifasini bajaradilar.

Tajriba-sinov ishlari jarayonida 3-sinf o'quvchilariga Burdon–Anfimov testi asosida 5 daqiqalik topshiriq berildi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, ayrim o'quvchilar topshiriqning dastlabki daqiqalarida yuqori faollik ko'rsatgan bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan xatolar soni ortdi. Bu holat diqqatning barqarorligi yetarli darajada rivojlanmaganligini ko'rsatdi. Ushbu natijalar keyingi rivojlantiruvchi mashg'ulotlarni rejalashtirishda asos bo'lib xizmat qildi. Bundan tashqari, pedagogik kuzatuv metodi orqali o'quvchilarning diqqat holati dars jarayonida tabiiy sharoitda o'rganildi. O'qituvchining tizimli qaydlari test natijalari bilan solishtirilib, umumlashtirildi. Shunday qilib, diqqat darajasini aniqlashda qo'llanilgan diagnostik usullar tadqiqotning empirik ishonchliligini ta'minladi hamda diqqatni rivojlantirishga qaratilgan metodik tizimni ishlab chiqish uchun zarur asos yaratdi.

Xotira darajasini aniqlash mezonlari va ularning ilmiy-pedagogik tavsifi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'quv faoliyatida xotira jarayoni muhim o'rin tutadi. Xotiraning rivojlanganlik darajasi o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishi, ularni saqlab qolishi va zarur vaziyatlarda qayta esga tushira olishida namoyon bo'ladi. Shu bois tadqiqot doirasida xotira darajasini aniqlash aniq ilmiy-mezoniy asosda tashkil etildi.

Xotira darajasini baholashda quyidagi asosiy mezonlar belgilandi:

Birinchi mezon — xotira hajmi bo'lib, o'quvchining bir marotabalik taqdim etilgan axborotdan qancha qismini eslab qolishi bilan aniqlanadi. Ushbu mezon o'quvchining o'quv materialini qamrab olish darajasini ifodalaydi.

Ikkinchi mezon — eslab qolish tezligi, ya'ni axborotni qisqa vaqt ichida o'zlashtira olish qobiliyatidir. Tez eslab qolish boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun muhim ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi.

Uchinchi mezon — saqlash mustahkamligi bo'lib, axborotning vaqt o'tishi bilan xotirada saqlanish darajasini ko'rsatadi. Bu mezon bilimlarning barqarorligi bilan bevosita bog'liqdir.

To'rtinchi mezon — qayta esga tushirish aniqligi bo'lib, xotirada saqlangan axborotni to'liq, izchil va mantiqiy ravishda tiklay olish qobiliyatini ifodalaydi.

Beshinchi mezon — xotira turlarining rivojlanganlik darajasi (ko'ruv, eshituv, mantiqiy va kinestetik xotira) hisoblanadi. Ushbu mezon o'quvchining qaysi xotira turi ustun ekanligini aniqlash imkonini beradi. Masalan, 2-sinf o'quvchilariga 8 ta predmet tasvirlangan rasm 30 soniya davomida namoyish etildi. So'ngra rasm yopilib, o'quvchilardan eslab qolgan predmetlarini sanab berish so'raldi. Natijalarga ko'ra, ayrim o'quvchilar 6–7 ta predmetni to'liq eslab qoldi, boshqalari esa 3–4 ta bilan cheklandi. Bu holat xotira hajmining individual farqlarini yaqqol namoyon etdi. Shuningdek, o'quvchilarga qisqa hikoya o'qib eshittirilib, 10 daqiqadan so'ng uni qayta hikoya qilish topshirig'i berildi. Natijada ayrim o'quvchilarda voqealar ketma-ketligi buzilganligi kuzatildi, bu esa mantiqiy xotiraning yetarli darajada rivojlanmaganligini ko'rsatdi. Xotira darajasini aniqlash mezonlari o'quvchilarning individual psixik xususiyatlarini aniqlash hamda xotirani rivojlantirishga qaratilgan pedagogik ta'sir vositalarini tanlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining diqqat va xotira jarayonlari ularning bilish faoliyatini tashkil etuvchi asosiy psixik omillar hisoblanadi. Tadqiqot davomida diqqat va xotira darajasini aniqlashning ilmiy-mezoniy asoslari ishlab chiqildi hamda ushbu jarayonlarni baholashda qo'llaniladigan diagnostik usullarning samaradorligi amaliy tajriba asosida tahlil qilindi. Olingan natijalar diqqat va xotira rivoji o'quvchilarning o'quv faoliyati muvaffaqiyatini belgilovchi muhim omil ekanligini tasdiqladi.

Tadqiqotda diqqat darajasini aniqlash uchun belgilangan mezonlar — diqqatning jamlanganligi, barqarorligi, ko'chuvchanligi, hajmi va taqsimlanishi — o'quvchilarning individual psixologik xususiyatlarini aniqlash imkonini berdi. Diagnostik natijalar shuni ko'rsatdiki, boshlang'ich sinf o'quvchilarida diqqat darajasi bir xil emas, balki individual farqlar bilan tavsiflanadi. Ayniqsa, diqqatning barqarorligi va taqsimlanishi ayrim o'quvchilarda yetarli darajada rivojlanmaganligi aniqlandi.

Xotira darajasini aniqlashda belgilangan mezonlar — xotira hajmi, eslab qolish tezligi, saqlash mustahkamligi, qayta esga tushirish aniqligi hamda xotira turlarining rivojlanganlik darajasi — o'quvchilarning axborotni o'zlashtirish jarayonini chuqur tahlil qilish imkonini berdi. Amaliy tajriba natijalari ko'ruv va eshituv xotirasi nisbatan yaxshi rivojlangan bo'lsa-da, mantiqiy va ixtiyoriy xotira turlarini rivojlantirishga ehtiyoj mavjudligini ko'rsatdi.

Tajriba-sinov ishlari jarayonida qo'llanilgan diagnostik usullar (Shulte jadvallari, Burdon–Anfimov testi, “10 ta so‘z” metodi, rasmlı va matnli topshiriqlar) o‘zaro uyg‘unlikda qo‘llanilganda yuqori ishonchlılikka ega natijalar berishi aniqlandi. Diagnostika natijalari asosida ishlab chiqilgan tavsiyalar diqqat va xotirani rivojlantirishga qaratilgan metodik tizimni shakllantirish uchun mustahkam asos bo‘lib xizmat qildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, diqqat va xotirani rivojlantirish jarayonini boshlang‘ich ta‘lim bosqichidayoq tizimli va maqsadli tashkil etish o‘quvchilarning o‘quv faoliyatidagi faolligini oshiradi, bilimlarni ongli o‘zlashtirishga yordam beradi hamda keyingi ta‘lim bosqichlari uchun zarur bo‘lgan kognitiv kompetensiyalarni shakllantiradi. Shu bois, diqqat va xotira jarayonlarini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion pedagogik yondashuvlarni ta‘lim amaliyotiga keng joriy etish dolzarb vazifa hisoblanadi. Umuman olganda, tadqiqot davomida olingan ilmiy va amaliy natijalar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining diqqat va xotirasini rivojlantirish muammosini ilmiy asosda hal etishga xizmat qiladi hamda pedagogik amaliyot va keyingi ilmiy izlanishlar uchun nazariy-uslubiy manba bo‘lib xizmat qilishi bilan ahamiyatlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2012.
2. G‘oziyev E.G‘. Psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2014.
3. Luriya A.R. Xotira va diqqat psixologiyasi. – Moskva: Pedagogika, 1974.
4. Nemov R.S. Psixologiya. 1–3-jildlar. – Moskva: Vados, 2015.
5. Leontev A.N. Faoliyat. Ong. Shaxs. – Moskva: Politizdat, 1977.
6. Zunnunov A. Boshlang‘ich ta‘lim psixologiyasi. – Toshkent: Fan, 2018.
7. Karimova V.M. Pedagogik diagnostika asoslari. – Toshkent: Innovatsiya, 2020.
8. Salayeva M.N. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilish jarayonlari. – Toshkent, 2019.
9. Abdurahmonov F. Ta‘limda innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Akademnashr, 2021.
10. O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.